

agro-industrial complex); c) socio-demographic (attracting a significant amount of manpower and specificity of agricultural labor, the uniqueness of the agricultural culture and mentality of the Ukrainian people); d) historical (reforming land and agrarian relations); e) doctrinal (the agrarian-legal research was initiated in the sciences of the Soviet era and concerned collective farms and agricultural law and was further developed in the national agro-legal science).

Key words: agricultural law of Ukraine, agrarian legal relations, agrarian reform, the formation of agrarian law, preconditions of formation of the agrarian law.

УДК 347.122(477)

В. Скрипник

Визнання права як спосіб захисту речових прав

В статті здійснюється аналіз особливостей такої правової категорії, як речові права, та з'ясування умов і особливостей їх захисту позовом про визнання права. Акцент зроблено на дослідження не тільки теоретичних проблем, а і на дослідженні питань практичного характеру, перш за все, підстав визнання права, як способу захисту цивільних прав та інтересів. Значну увагу приділено поглядам провідних діячів цивілістичної доктрини щодо поняття та змісту визнання права, як способу захисту цивільних прав та інтересів.

Ключові слова: речові права, право власності, визнання права, способи захисту цивільних прав та інтересів.

Постановка проблеми. У вітчизняному цивільному законодавстві речове право традиційно було зведене лише до права власності, визначення його поняття, змісту, форм, об'єктів, дослідженню речових і зобов'язальних способів захисту. Проте поява у правовій системі України раніше невідомого інституту прав на чужі речі, зумовила не лише потребу з'ясування його правової природи, визначення місця в системі речових прав, а і особливостей способів захисту носіїв речових прав, що і є визначальною для актуальності дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальним засадам захисту цивільних прав і інтересів було присвячено низку спеціальних монографічних досліджень (І. В. Венедіктова, М. К. Галянтич, О. В. Дзера, Ю. О. Заїка, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик, С. І. Шимон та ін.) Проте у сучасній цивілістиці проблеми захисту речових прав, в тому числі і прав на чужі речі, таким способом захисту, як визнання права, не досліджувалися.

Метою статті є дослідження особливостей такої правової категорії, як речові права, та з'ясування умов і особливостей їх захисту позовом про визнання права.

Основні результати дослідження. В доктрині цивільного права під речовим правом традиційно розуміють право, яке дає можливість забезпечувати інтереси управомоченої особи шляхом безпосереднього впливу на річ, яка перебуває у господарстві. Окрім права власності складовою частиною речових прав є право на чуже майно, яке є похідним від права власності і дає можливість володільцю права впливати на чужу річ.

Похідний характер полягає в тому, що за відсутності основної речі не може виникнути речове право іншої особи на неї. Так, якщо річ нікому не належить, відповідно не може існувати і похідного права на неї у вигляді володіння, користування чи розпорядження.

О.А.Підпригора зазначав, що речові права знаходяться у певній колізії з правом власності, яке вони обмежують в міру свого обсягу. У конкуренції з правом власності речові права на чуже майно виявляються сильнішими [13, с. 663].

І з цим твердженням не можна не погодитися. Речові права на чуже майно мають свій особливий правовий режим. Вони можуть виникати як з договору, так і безпосередньо із закону.

Речове право на той самий об'єкт, яким володіє власник, є, як правило, антиподом права власності. Воно фактично обмежує права власника на володіння, користування і розпорядження річчю, особливо, коли речове право встановлене на безоплатній основі [19 с. 52].

Заслужують на увагу ознаки речових прав, які запропоновані С.І. Шимон, а саме: речові права є абсолютними суб'єктивними цивільними правами; не зумовлюються зустрічними обов'язками вчиняти активні дії; об'єктами речових прав є речі, тобто уповноважена особа має можливість безперешкодного доступу до речі для здійснення визначеного обсягу повноважень, тобто певних дій, які відповідають змісту речового права [20, с. 201-202].

Відповідно до ч.2. ст. 316 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном.

Традиційно розрізняють дві основні моделі управління чужою власністю. В країнах англосаксонської системи права поширеним є такий спосіб управління, як трасти, тобто, по суті, право власності «розщеплюється» між декількома особами і вони виступають перед третіми особами як різні власники одного ж і того ж майна. У країнах континентальної правової системи переважає довірче управління майном, коли при передачі окремих складових права власності, останнє у особи, яка управляє майном в чужому інтересі, не виникає.

Під правом довірчого управління майном слід розуміти особливу правову форму реалізації змісту права власності, яка являє собою різновид обмеженого речового права і фідучіарних відносин, що виникають за волевиявленням засновника, у силу закону, за рішенням суду [1, с. 233].

Узагальнюючи всі види прав на чужі речі, які відомі сучасним правовим порядком, можна отримати таку класифікацію: а) права користування чужими речами; б) права на отримання певних цінностей з чужих речей; в) права набуття (переважні права) [12, с. 79].

Власник не може бути носієм одночасно двох речових прав – права власності і обмеженого речового права на цю ж саму річ.

У ст. 8 Загальної Декларації прав людини, яка була прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. проголошено право кожної людини на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [5].

В. П. Грибанов справедливо зазначав, що суб'єктивне право, надане особі, не наділене необхідними засобами захисту від порушення, є «декларативним правом». Хоча воно і проголошено в законі, але, не будучи забезпеченим державними правоохоронними заходами, воно може бути розраховане лише на добровільну повагу до нього з боку неуправомочених членів суспільства та набуває в силу цього характеру лише морально забезпеченого права, що покладається виключно на свідомість членів суспільства та авторитет державної влади [4, с. 104-105].

Тому не випадково основним завданням цивільного законодавства є створення такого правового механізму, який би забезпечив дієвий процес реалізації особою всіх своїх правомочностей, що входять до змісту суб'єктивного права. Ну а сам механізм захисту суб'єктивних цивільних прав зумовлений характером цивільних правовідносин [6, с. 76].

У сучасній доктрині права під способом захисту цивільного права та інтересу зазвичай розуміють визначені законом або договором матеріально-правові заходи, спрямовані на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і правовий вплив на правопорушника [10, с. 9].

Ми вважаємо, що специфіка цивільно-правового захисту майнових прав і інтересів полягає, насамперед, як у застосуванні таких юридичних засобів чи способів, що забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності, як основного речового права, так і у відновленні майнового становища, а також виплаті справедливої компенсації за блага, які неможливо поновити [15, с. 11].

Передбачені у законодавстві способи захисту повинні бути реальним, ефективними і спроможним в найкоротші строки захистити цивільні права та інтереси особи. Обрання того чи іншого способу захисту майнових прав та інтересів залежить від правової природи прав та інтересів, які захищаються, характеру правопорушення, його тривалості, можливості поновити саме порушене право, суб'єктного складу правовідносин, які виникли та інших обставин, які об'єктивно впливають на дієвість застосування способу захисту.

У ст. 16 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів судом» зазначено: «Кожна особа має право звернутись до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу».

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;

примусове виконання обов'язку в натурі;
зміна правовідношення;
припинення правовідношення;
відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

За захистом своїх прав і свобод особа має можливість також звертатися за відповідних угод до міжнародних судових установ чи міжнародних організацій. Нині найпоширенішим є захист Європейським Судом з прав людини, який діє на підставі Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 4 листопада 1950 р.) [13, с. 37].

Неефективність способу захисту, обраного позивачем, неминуче спричиняє неефективність правосуддя у цивільних справах, вимагає від позивача додаткових зусиль і часу для пред'явлення нового позову з іншим («правильним») способом захисту порушеного права [8, с. 86].

Важливим способом захисту цивільних прав та інтересів є визнання права. Проте у цивілістичній доктрині відсутня єдність поглядів щодо поняття та змісту цього способу захисту цивільних прав та інтересів.

Зокрема одні науковці вважають, що визнання права, як спосіб захисту, можливе лише у випадку, коли саме право ще не порушене, а лише оспорується. На думку інших науковців визнання права має місце коли лише виникає загроза його оспорення. Існують і твердження, що визнання права можливе, коли воно вже перебуває у порушеному стані. Р.О. Стефанчук, зазначаючи, що переважною підставою для визнання права є його оспорення, невизнання чи загроза вчинення вказаних дій, це не виключає можливості застосування цього способу захисту і у випадку порушення [16, с.195].

Р.В. Падун під поняттям «визнання права» розуміє судовий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, який обов'язково потребує відображення в судовому акті, що підтверджує наявність існуючого суб'єктивного права, яке не визнають інші учасники (учасник) цивільних правовідносин [14, с.3].

Необхідно погодитись із висновком О. В. Дзери та І. О. Дзери, що позов про визнання права подається у випадках, коли належне певній особі право не визнається, оспорується іншою особою або у разі відсутності у неї документів, що засвідчують приналежність їй права [2, с. 134].

Зазначений спосіб захисту за загальним правилом не пов'язаний з безпосереднім порушенням права особи, проте може поєднуватися з іншими позовами (віндикаційним, негаторним, про виключення майна з опису чи звільнення з під арешту) [13, с. 38].

Визнання права - особливий спосіб захисту, оскільки саме він дозволяє усунути невизначеність у суб'єктивному цивільному праві, і відповідно, уникнути перешкод у його реалізації. Як свідчить судова практика це один із найпоширеніших способів захисту такого речового права, як право власності на нерухоме майно.

Визнання речових право на чуже майно з одного боку захищає права носія цих речових прав на чуже майно, з іншого, як наслідок, обмежує права власника на річ. І не викликає сумніву існування колізії інтересів власника речі і особи, якій надано право на чужу річ незалежно від волі власника речі.

Таке право могло бути передбачено у заповіті, рішенням суду, задовнено відповідно до ст. 344 ЦК України, де йдеться про добросовісність володіння чужим майном. Проте законодавець окрім традиційного розуміння майна як речі, у ст. 190 ЦК «Майно» під останнім, окрім речей, розуміє не лише окрему річ, а і сукупність речей, майнові права та обов'язки. А оскільки майнові права є правами речовими, на них, відповідно повинні поширюватися і норми інституту речового права, в тому числі і набуття за давністю.

Колізія інтересів може виникнути і при змінах у суб'єктному складі цих правовідносин, коли власник помирає, відчужує (добровільно або примусово річ) і новий власник про чуже право не знає або ігнорує його.

В цивілістичній доктрині традиційно виділяють дві основні форми захисту прав та інтересів: юрисдикційну, яка здійснюється органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами у межах повноважень та у спосіб, визначений законом, та неюрисдикційну, яка, як правило, здійснюється самими зацікавленим суб'єктом з дотримання встановлених законом норм.

Окремі вчені спеціально наголошують на тому, що цей позов реалізується виключно в юрисдикційному порядку [18, с. 223]. І це цілком природно, оскільки такий спосіб захисту, як визнання права, міститься безпосередньо у ст. 16 ЦК, яка має назву «Захист цивільних прав і інтересів судом». Проте, якщо визнання такого речового права, як права власності, саме в судовому порядку не викликає сумніву, оскільки жодний правочин пов'язаний із відчуження об'єкта права власності неможливий за відсутності правовстановлюючих документів, а сам правочин за участі фізичних осіб вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення, то визнання інших речових прав, на нашу думку, можливо і в іншому порядку.

В.М. Гордон у своєму спеціальному дослідженні, присвяченому позовам про визнання права, в свій час зазначав, що суд не створює нове право, він лише виявляє з особливою рельєфністю те право, яке існувало і до суду, проте не було досить чітким і визначеним [3, с. 16]. Тобто, умовою визнання права не є обов'язковість його оспорення іншими особами. Носій права змушений звертатися до суду, щоб довести існування саме такого права і саме у нього.

Якщо право особи ніким не оспорується, нам видається спірним твердженням А. Штанько, що судові рішення за позовом про визнання має правоутворювальний, а не констатуючий характер [21, с. 206].

Так якщо норма інституту набуття права власності на бездоглядну домашню тварину (ст. 341 ЦК України), яка регламентує порядок набуття права власності на бездоглядну робочу або велику рогату худобу та інших домашніх тварин, визначає умови, на яких до особи, яка затримала таку худобу або тварину, *переходить право власності на ці тварини* (курсив наш). Ця положення є імперативним за своїм характером і особа набуває право власності на такі речі не на підставі «правоутворювального» рішення суду, а стає власником в силу прямої вказівки закону.

Аналогічні за своєю правовою природою є і позов про визнання права власності внаслідок набувальної давності (ст. 344 ЦК України). Тут умовою визнання права є взагалі відсутність будь-яких заперечень з боку третіх осіб, оскільки володіння повинно бути відкритим, очевидним для всіх.

Набуття права власності за набувальною давністю на рухомі речі, право власності на які не підлягає державній реєстрації виникає автоматично [17, с. 312].

Позовом про визнання права можуть захищатися і інтереси особи, яка набула безхазяйну річ (ст. 335 ЦК України), особливо у випадках, коли така річ може виступати як об'єкт історії, культури, образотворчого мистецтва і мати певну цінність.

Законодавець передбачає встановлення сервітуту за договором, законом, заповітом або за рішенням суду (ст. 402 ЦК України). Проте, на нашу думку, не виключається виникнення сервітуту і в силу звичаю. І про це свідчать окремі рішення суду, якими визнавалося право сільської громади користуватися єдиною криницею у високогірному селі, яка перебувала у власності приватної особи.

Визнання права може поєднуватися із самозахистом. Невизнання права може бути зумовлено відсутністю необхідної інформації у особи, яка не визнає право. Таку ситуацію можуть спричинити зміни у суб'єктному складі цивільних правовідносин, акти органів державної влади, рішення суду, за якими зацікавлена особа може бути наділена певними правами, про які не всім зацікавленим особам стало відомо.

Як зазначає В.В. Луць обмежені часом є не лише правовідносини в цілому, а й суб'єктивні права та обов'язки, які становлять зміст цих правовідносин. Установлені права і обов'язки забезпечують можливість вчинення відповідними суб'єктами певних дій, спрямованих на досягнення допустимих законом цілей [11, с. 227-228]. Відповідно пред'явлення позову про визнання права повинно обмежуватися загальними строками позовної давності.

Необхідність підтвердження існування прав та обов'язків може спостерігатися у відносинах як між рівними суб'єктами, так і між суб'єктами, які перебувають у відносинах підлеглості, тому визнання права може застосовуватися у приватноправових відносинах і публічно-правових відносинах і служити способом вирішення як приватноправових, так і публічно-правових спорів [7, с. 124].

З позовом про визнання права може звернутися будь-який учасник цивільних відносин, названий у ст. 2 ЦК України.

Визнання речових прав, як спосіб захисту, може бути передумовою використання інших засобів захисту. Скажімо позов про визнання права власності на майно, отримане у спадщину, може передувати позову про витребування майна з чужого незаконного володіння, визнання правочину про відчуження такого майна особою, яка не мала права його відчужувати, недійсним та інші.

Висновки. Визнання права, як спосіб захисту цивільних прав та інтересів, може мати місце у випадках, коли: а) у носія речового права відсутні докази належності йому таких прав (відповідні документи втрачено, загублено, знищено тощо); б) суб'єктивні права їх носія не отримали

юридичного закріплення (право співвласника на частку спільно набутого майна внаслідок спільного будівництва, придбання, покращення тощо; права спадкоємця, який фактично вступив у володіння спадковим майном і прийняв спадщину відповідно до законодавства (спільне проживання із спадкодавцем, малолітство або недієздатність спадкоємця, проте свідоцтво про право на спадщину в установленому порядку не отримав); в) особа, яка не визнає права, ставить під сумнів його існування у певних межах або існування такого права взагалі; виникає потреба визнати в судовому порядку права на чужі речі.

Джерела та література

1. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
2. Актуальні проблеми приватного права України: 36 статей до ювілею Н. С. Кузнецової / Відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. – К.: ПрАТ «Юрид практика», 2014. – 564 с.
3. Гордон В. М. Иски о признании. / В. М. Гордон. – Ярославль: Тип. Губ. правл., 1906. – 392 с.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. – 2 изд. – М.: Статут, 2001. – 411 с.
5. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Заїка Ю. О. Цивільно-правові способи захисту спадкових прав // Історико-правовий часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 1. – С. 75-80.
7. Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом : монографія / М. М. Дякович. – К.: Істина, 2014. – 520 с.
8. Короєд С. О. Теоретико-правові основи підвищення ефективності правосуддя в цивільних справах : монографія / С. О. Короєд. – К.: МП «Леся», 2013. – 212 с.
9. Кузнецова Н.С. Вибрані праці. – К.: ПрАТ «Юрид. практика», 2014. – 544 с.
10. Майданик Р.А. Поняття та кваліфікація матеріально-правових способів захисту цивільних прав та інтересів судом // Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / за ред. О. Д. Крупчана та В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 9-22.
11. Луць В. В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. В. Луць. Вибрані праці. До 80-річчя від дня народження та 50-тиріччя наук.-пед. і громадської діяльності. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. – С. 289-303.
12. Нагнибіда В. І. Речові права на чуже майно: досвід правового регулювання зарубіжних країн: монографія / В. І. Нагнибіда. – К.: НДІ ПрПіП АПрН України, 2009. – 182 с.
13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 5-е вид. перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – Т. 1. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 832 с.
14. Падун Р. В. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. В. Падун. – К., 2014. – 18 с.
15. Скрипник В. Л. Захист інтересів власника при примусовому припиненні права власності/ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. Л. Скрипник. – К., 2013. – 20 с.
16. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / Р. О. Стефанчук / відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с.
17. Цивільне право. Загальна частина: загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори: підручник / За ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К.: Алерта, 2014. – 534 с.
18. Цивільне право України: підручник в 2 т. – Т. 1 / за ред. Г. Б. Яновиської, В. О. Кучера. – Львів, Новий Світ-2000, 2014. – 444 с.
19. Цюра В. В. Речові права на чуже майно: наук.-практ. посіб./ В. В. Цюра. – К.: КНТ, 2006. – 136 с.
20. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія / С. І. Шимон. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.
21. Штанько А. Ефективність визнання права як способу захисту майнових цивільних прав та інтересів / А. Штанько // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 200-211.

Скрипник В. Признание права как способ защиты в вещном праве. В статье проводится анализ особенностей такой правовой категории, как вещные права, и были выяснены условия и особенности их защиты иском о признании права. Акцент сделан на исследования не только теоретических проблем, а и на исследовании вопросов практического характера, прежде всего, оснований признания права как способа защиты гражданских прав и интересов. Значительное внимание уделено взглядам ведущих деятелей цивилистической доктрины относительно понятия и

содержания признания права как способа защиты гражданских прав и интересов. Автор пришел к выводу о том, что признание права как способ защиты гражданских прав и интересов может иметь место в случаях, когда: а) у носителя вещного права отсутствуют доказательства принадлежности ему таких прав (соответствующие документы утеряны, т.п.); б) субъективные права их носителя не получили юридического закрепления (права наследника, фактически вступившего во владение наследственным имуществом, однако свидетельства о праве на наследство в установленном порядке не получившего); в) лицо, которое не признает права, ставит под сомнение его существование в определенных пределах или существования такого права вообще; возникает потребность признать в судебном порядке права на чужие вещи.

Ключевые слова: вещные права, право собственности, признанию права, способы защиты гражданских прав и интересов.

Skrypnyk V. Acceptance of Law as a Way to Protect Rights in Rem. The article analyzes features of such legal category as property rights, and clarifies the conditions and characteristics of their protection by claim for recognition of the right. In the focus of attention is research of not only theoretical problems, but the research of practical issues, primarily, the grounds for recognition of law as a way of protecting civil rights and interests. Special attention is paid to the views of leading scholars on civil doctrine as to the concept and content of recognition of the right of protecting civil rights and interests. It has been proved that it may occur in cases, when: a) assignee of property rights has no evidence of such rights (documents are lost, destroyed, etc.); b) subjective rights of the assignee have not been legally confirmed (the right of co-owner for a share in together acquired property due to joint construction, acquisition, improvement, etc; successor's rights, who actually came into possession of hereditary property and received inheritance under the legislation (living together with the testator, infancy or incapacity of the heir, but a certificate of inheritance have not been received in the prescribed manner); c) a person, who does not recognize the law, casts doubt on its existence within certain limits or completely denies the existence of such a law; cases when there arises a need to prove in court the right to another's property.

Key words: property rights, ownership, recognition of the right, ways to protect civil rights and interests.

УДК 347.767:339.173

А. Демчук

Цивільно-правова характеристика договору зберігання на товарному складі

У статті проведена цивільно-правова характеристика договору і його умов. Автор акцентує увагу на тому, що договір зберігання на товарному складі відноситься до групи договорів з надання послуг; обґрунтовано наступні особливості договору зберігання на товарному складі: 1) цей договір є взаємозобов'язуючим; 2) він є оплатним; 3) законодавством передбачено можливість укладення як реально, так і консенсуально договору; 4) договір має ознаки публічного договору; 5) специфіка мети договору зберігання на товарному складі проявляється в: а) забезпеченні збереження переданих на зберігання товарів; б) запобіганні шкідливого впливу об'єкта зберігання на товари інших поклажадавців; в) створенні умов, за яких під час зберігання товарів на складі їх рух у цивільному обороті міг би продовжуватися.

Ключові слова: цивільне право, цивільно-правовий договір, договір зберігання на товарному складі.

Постановка наукової проблеми та її значення. У розвинутому суспільстві обов'язково мають існувати правові інструменти, які забезпечують обіг матеріальних благ, використання інтелектуальних благ для постійного забезпечення його соціально-економічного розвитку. Одним із найефективніших правових інструментів у вирішенні цих завдань є договір [1, с. 157]. Зрозуміло, що в